

SPOR DOMINIKANACA I FRANJEVACA U SREDNJOVJEKOVNOJ BOSNI

Salih Abdulah JALIMAM, Zenica

Jedna od interesantnijih pojava u vjerskim odnosima u srednjovjekovnom bosanskom društvu vezana je za sukob dvaju katoličkih prosjačkih redova oko inkvizitorskih prava nad Bosnom. Uslijed nedostatka povijesnih izvora smanjivao se ugao promatranja i time su široke dimenzije, a i posljedice koje su se javile kao rezultat sukoba, svedene na puko spominjanje, pa je to bio dovoljan razlog da se još jednom provjere sve poznate činjenice i ukaže na posljedice do kojih je došlo.

Među direktne učesnike sukoba dominikanaca i franjevacu u srednjovjekovnoj Bosni spominje se i fra Fabijan, provincijal čitave »Sclavoniae« kao i poslanik oko čijeg porijekla u povijesnoj literaturi postoje izvjesne nedoumice i dileme.¹ Fra Fabijan je tijekom dvadesetih i tridesetih godina XIV. stoljeća svojom djelatnošću bio direktno vezan za nešto jaču aktivnost katoličke crkve prema srednjovjekovnoj Bosni, pošto je i dalje dosta snažno primjetljiv utjecaj heretičke »Crkve bosanske«.² U dokumentu od 23. travnja 1320. fra Fabijana se prvi put naslovljuje kao »ministro provinciali in provinciae Sclavoniae«. Riječ je o pismu kojim je franjevačkim redovnicima u Šibeniku dodijeljen prostor za izgradnju novog franjevačkog samostana u tom gradu.³ Tako je otpala verzija po kojoj je »minister provincialis« postao tek 1325. godine.⁴

---

1 Dominik MANDIĆ jednom tvrdi da je porijeklom iz Motovuna (*Franjevačka Bosna*, Rim, 1968, 41), drugi put da je iz Šibenika (*Bogomilska crkva bosanskih krstjana*, Chicago, 1962, 66).

2 O heretičkoj »Crkvi bosanskoj« vidi: Salih JALIMAM, *Prilog bibliografiji o »Crkvi bosanskoj« i bogomilstvu*, Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine, XXXVI, Sarajevo 1985, 173–196.

3 Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između Južnoga Slovenstva i Mletačke republike*, I, Zagreb 1868, 309–311. Vlasti su redovnicima osigurale odštetu i odredile lokaciju za novi samostan u gradu čim je pala odluka o rušenju staroga samostana. Povelja je predana u ruke fra Fabijanu (Fabianus), provincijalu »Slavonije«. Marin OREB, *Samostan sv. Frane u Šibeniku*, Kulturna baština samostana sv. Frane, izd. JAZU, Zadar 1968, 11.

4 *Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine*, I, izd. »Napredak«, Sarajevo 1942, 260–261 (Dalje: *Napredkova Poviest*).

Prije samog dolaska u Bosnu fra Fabijan je imao dosta težak sukob sa svećenicima u Trstu, koje je optužio da su krivovjerci.⁵ U daljem slijedu događaja svi su izgledi da se fra Fabijan morao boriti i za goli život budući da su mu navodni krivovjerci iz Trsta oteli konja, robu i isprave.⁶

Na osnovu objavljene povijesne građe nemoguće je ustanoviti na osnovu čega je fra Fabijan uznapredovao, pa ga je papa Ivan XXII. imenovao vrhovnim inkvizitorom za čitavo područje »Sclavoniae«, no moguće je pretpostaviti da je na to najviše utjecao splet niza sretnih okolnosti od kojih treba spomenuti neke navodne uspjehe u nekim južnoslavenskim zemljama, ali tu ne treba zanemariti ni dalekosežnost politike Katoličke crkve prema srednjovjekovnoj Bosni.⁸

Papa Ivan XXII. u svojim pismima spominje više »istražitelja krivovjerja« koji su bili pomoćnici fra Fabijana i koji su kao i on pripadali Franjevačkom redu, ali su njihova imena ostala nepoznata.⁹ Položaj inkvizitora nije nalagao postojanje jednog stalnog sjedišta i mjesta prebivanja za njegova nosioca, pa je sve to utjecalo da se vrlo teško ili skoro nikako ne može utvrditi smjer kretanja fra Fabijana i njegovih pomoćnika tako decidirano i dokumentirano u toku aktivnosti vezanih za istrebljenje heretika u srednjovjekovnoj Bosni. Na osnovi raspoloživih dokumenata moguće je pretpostaviti da je najveći dio vremena fra Fabijan proveo u neposrednoj blizini Bosne, dok je također dobar dio vremena proveo i u njoj samoj. U povijesnoj literaturi prevladava mišljenje da je sjedište cjelokupne aktivnosti fra Fabijana bio franjevački samostan sv. Frane u Šibeniku, jer i najveći dio povijesnih izvora potiče baš iz toga samostana.¹⁰

Svojim pismom od 10. svibnja 1325. papa Ivan XXII. je dozvolio fra Fabijanu da vrši službu Inkvizicije protiv heretika u Bosni i da ga o pravom stanju stvari redo-

---

5 Luka WADDING, *Annales minorum*, VII, 40; Mijo V. BATINIĆ, *Djelovanje franjevaca u Bosni i Hercegovini za prvih šest vjekova*, I, Zagreb 1881, 46. (Dalje: M. V. BATINIĆ, *Djelovanje franjevaca*).

6 Julijan JELENIĆ, *Kultura i bosanski franjevci* I, Sarajevo 1912, 78.

7 Tade SMIČIKLAS, *Codex diplomaticus Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, IX, Zagreb 1912, 241 (Dalje: T. SMIČIKLAS, *CD*).

8 Filip LASTRIĆ, *Pregled starina bosanske biskupije*, izd. »Veselin Masleša«, Sarajevo 1977, 121, tvrdi da je fra Fabijan prvi vikar bosanske vikarije što ne odgovara povijesnoj istini. Vjekoslav KLAIĆ, *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*, Zagreb 1882, 118 (Dalje: V. KLAIĆ, *Poviest Bosne*) tvrdi da fra Fabijan uopće nije dolazio u Bosnu i to je mišljenje prihvatio i Jaroslav ŠIDAK, *Franjevačka »Dubia« iz 1372/73. kao izvor za povijest Bosne, Studije o »Crkvi bosanskoj« i bogumilstvu*, izd. Liber, Zagreb 1975, 228. Ni jedan ni drugi autor ne navode dokaze za ovakvu svoju tvrdnju.

9 »Posla papa Ivan XXII. fra Fabijana sa nekoliko drugova da kao istražioci sve sile ulože na spas zavedenih duša«, M. V. BATINIĆ, *Djelovanje franjevaca* 46.

10 Marin OREB, *Biblioteka samostana sv. Frane franjevaca-konventualaca u Šibeniku. Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, XIII, 3/4, Zagreb 1966, 119; Šime JURIĆ, *O knjižnici samostana franjevaca-konventualaca sv. Frane u Šibeniku s posebnim osvrtom na njezinu zbirku inkunabula*, Kulturna baština samostana sv. Frane, izd. JAZU, Zadar 1968, 39.

vito izvještava.¹¹ Nešto kasnije, pismom koje je papa Ivan XXII. 5. lipnja 1325. uputio na više adresa, među kojima su bili ugarsko-hrvatski kralj Karlo Robert, bosanski ban Stjepan II. Kotromanić i njegova majka Jelisaveta, preporučeni su učeni fratar fra Fabijan kao pogodna ličnost koja bi trebala, zajedno s ostalim inkvizitorima, ukloniti heretičke zablude i na pravi put izvesti stanovništvo Bosne.¹²

Neophodno je napomenuti da pisma Rimske kurije, koja u periodu dvadesetih i tridesetih godina XIV. stoljeća stižu u Bosnu, u većini slučajeva ne sadrže mnogo povijesnih podataka. Većinom su ta pisma pisana po jednom utvrđenom obrascu, sa uobičajenim formulama, pa se često događa da nemaju nikakve konkretne veze s prilikama i odnosima u samoj Bosni.

Uglavnom se piše o teškim prilikama kao i nemoći svake aktivnosti Katoličke crkve te kako se nije ništa učinilo »za one bijedne kršćane u bosanskoj državi«.¹³ Malo je različito već spomenuto papino pismo od 5. lipnja 1325. jer se njime, pored preporuke za fra Fabijana, ukazuje na dalje mogućnosti Katoličke crkve u Bosni; ono je istovremeno novo svjedočanstvo o ponovnom buđenju splasnule želje i težnje Rimske kurije da ukloni heretičku »Crkvu bosansku« i to svim raspoloživim sredstvima.¹⁴

Zanimljivo je da se u navedenom pismu bana Stjepana II. Kotromanića naslovljava s »dilecto filio nobili viro Stephano, principi Bosniensi« te ga se moli da preporuča fra Fabijana kako bi lakše sa svojim pomoćnicima proveo »inquisitionis officium«,¹⁵ ali je također vrijedno pažnje i to da papa Ivan XXII. smatra bana potpuno samostalnim vladarom srednjovjekovne Bosne, dok se ugarsko-hrvatski kralj Karlo Robert poziva u pomoć samo zato da bi »inquisitionis officium« bolje uspio i pokazao svoju potpunu svrsishodnost.¹⁶

Unutrašnje razmirice u srednjovjekovnoj Bosni, koje su bile rezultat djelomične vezanosti bana Stjepana II. Kotromanića za pravoslavlje i heretičku »Crkvu bosansku« kao i njegovo pretjerano bavljenje prilikama u Humu i drugim hrvatskim zemljama, nisu bili dovoljni elementi koji bi fra Fabijanu i njegovim pomoćnicima pružili sigurnost i garanciju za uspjeh, nego su naprotiv postupno onemogućavali svaku njegovu akciju. Također, prilike i odnosi na ugarskom dvoru nisu bili povoljni jer je izbila još jedna u nizu unutrašnjih kriza i sukoba, kao i u hrvatskim zemljama gdje je sukob nesložnih i zavađenih Šubića i Nelepića svakako onemogućavao bilo kakvo organiziranje protiv heretičke »Crkve bosanske«. Papa Ivan XXII. obraća se pismima nizu uglednih velikaša s molbom i zahtjevom da materijalno ili moralno potpomognu aktivnosti fra Fabijana, no odgovora je bilo vrlo malo. Ka-

---

11 Eusebio FERMENDŽIN, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica*, MSHSM, XXIII, Zagreb, 1892, 21 (Dalje: E. FERMENDŽIN, *Acta Bosnae*).

12 *Isto*.

13 T. SIMIČIKLAS, *CD*, IX, 493–494.

14 T. SIMIČIKLAS, *CD*, IX, 494.

15 E. FERMENDŽIN, *Acta Bosnae*, 21.

16 Nada KLAJČ, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, izd. Školska knjiga, Zagreb 1976, 639–640.

rakteristično, ali i zanimljivo da se papa ne obraća ugarskim crkvenim krugovima, koji su nominalno bili crkveni gospodari srednjovjekovne Bosne pa čak ni bosanskom biskupu, dominikancu Petru I. (1316–1336) koji je stolovao u Đakovu. Razlozi takvom odnosu pape Ivana XXII. teško se mogu nazrijeti, ali je moguće pretpostaviti da su oni ipak rezultat velikog razočaranja u njihovu raniju djelatnost koja se manifestirala u potpunoj nesposobnosti za organizirani oblik djelovanja protiv bosanskih heretika.

Sve naznačene činjenice iz ranijih dijelova teksta ukazivale su da mu same prilike, s kojima se fra Fabijan trebao boriti, nisu išle na ruku, a nije ni mogao naći neko jače uporište za neki široki oblik djelovanja. Sigurno je s tim ciljem jedan dio vremena proveo na ugarskom dvoru gdje je sve svoje zamisli obrazlagao željom da se borba vodi različitim oblicima i sredstvima. Zamah heretičkog propovijedanja u srednjovjekovnoj Bosni nije nimalo splasnuo; naprotiv, izvještaji koje je fra Fabijan slao papi Ivanu XXII. jasno ukazuju da se stanje nimalo nije popravilo.¹⁷

Sukob predstavnika prosjačkih redova dominikanaca i franjevaca na području srednjovjekovne Bosne postao je aktualan 1325. kad je inkvizitor fra Fabijan, za to vrijeme najpoznatija i najuglednija ličnost koja je posjetila srednjovjekovnu Bosnu,¹⁸ zadržao pravo Inkvizicije za franjevačke redovnike. Predstavnici dominikanaca smatrali su se povrijeđeni u svojim pravima i kompetencijama, pa će to u izvjesnom smislu biti početak pravnog rata između dominikanaca i franjevaca.¹⁹

Zanimljivo je napomenuti da su povijesni izvori iz ranijih godina dali dovoljno podataka koji dokazuju da su predstavnici dominikanskog i franjevačkog reda djelovali u srednjovjekovnoj Bosni pojedinačno ili zajedno sa dosta promjenjivim uspjehom i bilo je dovoljno prostora za sličan oblik djelovanja, ali je sukobljavanje interesa izazvalo pravni spor.

Dominikanci su se pozivali na ranije stečene privilegije, povlastice i zasluge za Katoličku crkvu na ovom prostoru, napominjući da je istraživanje krivovjereja njihova dužnost i obaveza, ali i osobita povlastica jer su svojim ranijim djelovanjem stekli ugled u srednjovjekovnoj Bosni i postigli uspjeh u širenju katoličke vjere. Po jednom svom predstavniku, dominikanskom redovniku fra Matiji Zagrepčaninu²⁰ zatražili su od pape Ivana XXII. da poštuje njihove zasluge i povlastice koje su za taj rad dobili od njegovih predšasnika Grgura IX. i njegovih nasljednika.²⁰

---

17 Stjepan ANTOLJAK, »Heretici« u srednjovjekovnom Zadru i njegovoj okolici, Radovi Centra JAZU, XXI, Zadar, 1974, 18.

18 Miodrag PURKOVIĆ, *Avinjonske pape i srpske zemlje*, Požarevac 1934, 34 (Dalje: M. PURKOVIĆ, *Avinjonske pape*).

19 Ignacije STRUKIĆ (*Katolička crkva u Bosni*, Spomen knjiga iz Bosne, Zagreb 1902, 8) spominje fra Fabijana kao bosanskog misionara.

20 O razlozima sukoba prosjačkih redova gledom na prava Inkvizicije u srednjovjekovnoj Bosni v. Salih JALIMAM, *Dolazak i početna djelatnost franjevaca u BiH*, Radio Sarajevo – Treći program, XIII/45, Sarajevo 1984, 346–347. O dominikanskoj djelatnosti, misionarskoj i inkvizitorskoj u Bosni i Humu usp. Franjo ŠANJEK, *Bosansko-humski krstjani*, Zagreb 1975, 77–82; ISTI u predgovoru hrv. izd. G. i J. TESTAS, *Inkvizicija*, Zagreb 1982, 6–10; ISTI, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata*, Zagreb 1988, 261–265.

Sukob dominikanskih i franjevačkih redovnika snažno je odjeknuo u velikim razmjerima, pa se jedno vrijeme najžešća borba vodila u Avignonu kod pape Ivana XXII., a također i na kraljevskom dvoru u Budimu.²¹ Širina sukoba se ogleda i u teritorijalnom pogledu, ali i u osnovnom opredjeljenju kako će voditi borbu protiv krivovjера. Vrlo je teško u ovom sporenju vidjeti razliku između političkog i crkvenog pitanja kao i inače u srednjem vijeku, a pogotovu položaj i sklop srednjovjekovne Bosne u svemu tome.²² Za daljnje aktivnosti papin poslanik fra Fabijan je na kraljevskom dvoru u Budimu dobivao samo lijepe riječi,²³ dok o konkretnoj pomoći kao i sudjelovanju u širokoj katoličkoj akciji nije bilo ni spomena.

Papa Ivan XXII. je u Avignonu predao dominikancu fra Matiji Zagrepčaninu apostolsko pismo²⁴ kojim je njegovom Redu vraćeno pravo istraživanja krivovjера, ispitivanja i postupka protiv heretika u srednjovjekovnoj Bosni, i to ne samo u Bosni nego također po Erdelju i hrvatskim zemljama. Dominikancima je istovremeno dozvoljeno da za križarski rat prikupljaju križare kojima su oni imali dijeliti isti onaj oprost što su ga dobivali križari koji su polazili na križarski pohod u Svetu zemlju.²⁵

O sukobu koji je trajao već pune dvije godine papa Ivan XXII. izvijestio je pismom od 16. travnja 1327. godine zadarskog i splitskog nadbiskupa. Razloge sukoba dominikanaca i franjevaca papa je našao u tome što u pokrajinama Dalmacije, Slavonije i Bosne franjevci tvrde da njima pripada služba organiziranja Inkvizicije kao i ispitivanja heretičkog učenja i to u smislu dozvole Svete stolice, dok se dominikanci pozivaju na povijesnu tradiciju.²⁶ Taktički smišljenim potezom Ivan XXII. pokušava smiriti strasti. Naime, uputio je pismo provincijalu Dominikanskog reda u Ugarskoj i Hrvatskoj (tj. u provinciji »Sclavoniae«) i zahtijevao od dominikanskih redovnika da propovijedaju novi križarski rat protiv bosanskih heretika tj. protiv svih Translivanaca, Bošnjana i Slavena.²⁷ Papa izričito naglašava da je pisao ugarsko-hrvatskom kralju Karlu Robertu i njegovim prelatima, kao i nekim drugim velikasima da pomognu djelatnost dominikanskih redovnika u Bosni. Papa je istim pismom izričito zabranio da dominikanci mogu vršiti istragu protiv heretika u svim

---

21 Kod V. KLAJČA navodi se kao Mihailo (*Poviest Bosne*, 118); T. SMIČIKLAS (*CD*, IX, 348, 350–351) navodi ga kao »Matheas de Zagrabia ord. Praedicatorum 1327«.

22 Dominik MANDIĆ, *Bogomilska crkva bosanskih krstjana*, Chicago 1962, 432.

23 Leo PETROVIĆ (Kršćani bosanske crkve, »Dobri pastir«, Sarajevo 1953, 91–92) izlaže zanimljivu hipotezu o tome da je sukob imao političku pozadinu i također izbio zbog toga što su franjevci većinom bili Hrvati iz Dalmacije, Hrvatske i Bosne dok su dominikanci bili pripadnici mađarske dominikanske provincije. Htjelo se iz Bosne istisnuti hrvatske franjevce. Poziva se na T. SMIČIKLAS, *CD*, IV, 338, 348, 349–351, 499.

24 Pismo od 1. veljače 1325. godine kod: August THEINER, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, I, Roma 1859, 513, n. 791. (Dalje: A. THEINER, *Mon. Hung.*)

25 A. THEINER, *Mon. Hung.* I, 513, n. 791.

26 Daniel FARLATI, *Illyricum sacrum*, IV, Venetiis 1769, 57–58.

27 T. SMIČIKLAS, *CD*, IX, 348; A. THEINER, *Mon. Hung.* I, 513.

onim zemljama koje se spominju u franjevačkim povlasticama.²⁸ Ovakvim potezom Ivan XXII. je poništio apostolsko pismo koje je iz Avignona donio dominikanski redovnik fra Matija Zagrepčanin.

Isti papa će u jednom kasnijem pismu, koje je uputio kralju Karlu Robertu, donekle objasniti sam postupak kao i sve ono što je utjecalo na donošenje ovakve odluke. Naime, papa je objasnio da mu je dominikanac fra Matija Zagrepčanin dostavio pogrešne informacije i na taj ga način prevario pa je tako dobio apostolsko pismo. Stoga je i to jedan od elemenata koji su utjecali da se opredijeli i franjevcima prepusti pravo na inkviziciju.²⁹ Kralj Karlo Robert je na svoj način protumačio sukob dominikanaca i franjevaca, pa je u njemu našao dovoljno razloga za pokretanje novih križarskih ratova i time ugrozio slobodu srednjovjekovne Bosne.³⁰

Jednim novim pismom Ivan XXII. je preporučio franjevca fra Fabijana, svoga izaslanika u srednjovjekovnoj Bosni, kralju Karlu Robertu, zatim ostrogonskom nadbiskupu i podređenim mu biskupima da pomažu u svemu aktivnosti njegova poslanika i to naročito u djelotvornosti preobraćanja bosanskih heretika.³¹ Papa je tražio, pozivajući biskupe i svećenstvo da u borbi protiv heretika pruže pomoć fra Fabijanu, i da se s poslanikom postupa očinski, s puno ljubavi, ali da se također ne zaboravi davanje crkvene desetine.³²

Već je ranije rečeno kako se na osnovu podataka iz povijesne literature može ustanoviti da je dvadesetih godina XIV. stoljeća heretičko učenje zahvatilo skoro sve slojeve ondašnjeg bosanskog društva, pa čak i duhovne osobe, koje su pozvane prirodom svoje službe i položaja da se bore protiv heretičkog učenja.³³

Da bi osigurao franjevcima pravo na inkviziciju, fra Fabijan je osobno pošao u Avignon na razgovor s papom Ivanom XXII. Fra Fabijan se pozivao i na povlastice koje su ranije pape Nikola IV. i Bonifacije VIII. dodijelili franjevcima, a moguće je pretpostaviti da je prezentirao i neke djelomične uspjehe koje su franjevci postigli u Bosni. Sigurno je da su to bili uvjerljivi dokazi kojima je fra Fabijan protuslovio navode dominikanaca pa je sve to utjecalo na konačno mišljenje pape Ivana XXII. kao i na donošenje konačne odluke. Konačno, pismom od 1. srpnja 1327. Ivan XXII. je sasvim zabranio inkvizitorsko djelovanje dominikanskih redovnika na području Bosne, i sva prava istraživanja krivovjerja prepustio franjevcima.³⁴

Donošenjem konačne odluke o preuzimanju Inkvizicije polagano se završava značajan period djelovanja i borbe Katoličke crkve i njezinih predstavnika za potpunu dominaciju u Bosni, a ujedno s njima i aktivnost dominikanaca. Neophodno je napomenuti da su razlozi gubljenja Inkvizicije mnogoznačni i višeslojni u svakom

---

28 T. SMIČIKLAS, *CD*, IX, 349; A. FERMENDŽIN, *Acta Bosnae*, 22.

29 T. SMIČIKLAS, *CD*, IX, 351; E. FERMENDŽIN, *Acta Bosnae*, 22.

30 Vidi bilj. 27.

31 A. THEINER, *Mon. Hung.* I, 515–516, n. 795.

32 Petar BALAN, *Katolička crkva i Slaveni u Bugarskoj, Srbiji, Bosni i Hercegovini*, Zagreb 1881, 144.

33 M. PURKOVIĆ, *Avinjonske pape*, 31.

34 A. THEINER, *Mon. Hung.* I, 515, n. 794.

pogledu. Treba pretpostaviti da se sam način djelovanja, kao i metoda borbe dominikanaca svojom posebnosti dokazivala u dosta revnosnom preobraćanju heretika, ali nedostatak jedne široke akcije utjecao je također na slabljenje i postupno isključenje iz vjerskih prilika u Bosni.

Sukob između dominikanaca i franjevac ipak nije okončan konačnim preuzimanjem franjevac pravom na Inkviziciju, nego će se nastaviti i idućih nekoliko godina, ali s dosta smanjenim intenzitetom djelovanja. Papa Ivan XXII. obavijestio je pismom ugarskog kralja Karla Roberta glede odluke o davanju prava na Inkviziciju franjevcima. Istovremeno se na ugarskom dvoru našao i fra Fabijan gdje ga je vrlo srdačno primio kralj Karlo Robert³⁵, i u tome je papa vidio vrijedan oblik pažnje prema Katoličkoj crkvi i njezinim predstavnicima i na tome mu se posebnim pismom zahvaljuje.³⁶ Jednim kasnijim pismom od 12. kolovoza 1327. godine Ivan XXII. je izvijestio ugarsko-hrvatskog kralja kako je neophodno potrebno pružiti veliku pomoć za dalje istrebljivanje bosanskih heretika jer je Bosna bila i ostala njihovo glavno stjecište.³⁷ Iz ovog vremena postoji još jedno pismo Ivana XXII. upućeno Karlu Robertu u kojem je ponovljena izričita molba da se pomogne njegovom poslaniku fra Fabijanu kao i njegovim pomoćnicima te da se istovremeno utječe na bana Stjepana II. Kotromanića kako bi se još više aktivirao na istrebljenju bosanskih heretika.³⁸ Povijesna vrela nisu u mogućnosti u potpunosti potvrditi ili dokazati da li je bilo neke posebne pomoći fra Fabijanu i njegovim pomoćnicima s ugarskog dvora ili od bana Stjepana II, pa je vrlo teško nešto posebno zaključiti o rezultatima njihove djelatnosti.

U svojoj aktivnosti u Bosni fra Fabijan nije mogao očekivati ni neku posebnu pomoć kao ni podršku od strane predstavnika bosanske Katoličke crkve jer se i sama Katolička crkva nalazila u vrlo teškom stanju, koje se svakako još više pogoršalo kao posljedica sukoba među prosjačkim redovima. Primjetljivo slab utjecaj predstavnika Katoličke crkve koristili su bosanski krivovjerci i po nekim podacima iz toga vremena njihovo heretičko učenje postaje problem koji se primjećivao ne samo u Bosni nego i mnogo šire.³⁹ Za ovu tvrdnju instruktivna je žalba fra Fabijana Rimskoj kuriji u kojoj obrazlaže prilike u pojedinim južnoslavenskim zemljama i u njihovim dijecezama. U ovoj žalbi spomenuta je i pojava heretičkog učenja u zadarskoj crkvi.⁴⁰ Fra Fabijan je došao u sukob sa svećenicima u Zadru još u vrijeme dok je trajao sukob dominikanaca i franjevac oko prava na Inkviziciju, optužujući ih za krivovjerje, pa je poveo protiv njih istragu,⁴¹ koja je, u pravom smislu riječi,

---

35 T. SMIČIKLAS, *CD*, IX, 355; A. THEINER, *Mon. Hung.* I, 517–518.

36 T. SMIČIKLAS, *CD*, IX, 241–244.

37 A. THEINER, *Mon. Hung.* I, 518 n. 797.

38 *Isto*.

39 S. PAVIČIĆ, *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji*, izd. JAZU, Zagreb 1953, 141.

40 Usporedi ispravak kod Stjepana ANTOLJAKA, *»Heretici« u srednjovjekovnom Zadru i njegovoj okolici*, 18.

41 »U zadarskoj nadbiskupiji, samostanu sv. Kuzme i Damjana iznađe da opat i koluder Franjo sumnjiv u vjeri je, ter ih po svojih slugah uhvati te ih po propisanih crkveni kazni,

obilježena inkvizitorskim istraživanjem protiv krivovjerja.⁴² Nije samo svećenstvo bilo u sukobu nego čak i sam zadarski nadbiskup Ivan, te je papa ovlastio ostijskog biskupa Bernarda da povede istragu oko navoda njegova legata i točno ga izvijesti o rezultatima istrage.⁴³ Ovaj slučaj samo dokazuje širinu aktivnosti, ali istovremeno i mogućnosti djelovanja fra Fabijana i nerazumijevanja na koja je nailazio. Sukob u Zadru jasno ukazuje da suprotstavljanje djelatnosti franjevačkih redovnika nije potjecalo samo od heretika nego čak često i od službenih predstavnika Katoličke crkve.

Papa Ivan XXII. je pismom od 12. studenoga 1329. kralju Karlu Robertu ponovno preporučio fra Fabijana kao inkvizitora »haereticae pravitatis in provinciae Sclavoniae [partibus]«, u kojem inzistira na tome da se njegovom legatu pruži nesebična pomoć u »svetoj stvari oko istrebljenja bosanskih heretika«. ⁴⁴ To je bio istovremeno poziv Katoličke crkve za novu akciju u kojoj bi iskustvo i neki rezultati fra Fabijana bili od izuzetnog značaja, a na čelu svega toga bi bio sam kralj Karlo Robert.⁴⁵

Na osnovu upotrebljivih povijesnih vrela moguće je zaključiti da inkvizitorska aktivnost fra Fabijana i njegovih pomoćnika nije uspjela ostaviti nekog značajnijeg i vidljivijeg traga u srednjovjekovnoj Bosni i to iz više razloga. Među tim razlozima su neki opće prirode kao slabljenje utjecaja Katoličke crkve, ali važan je razlog potpuna neaktivnost bosanskog biskupa, dominikanca Petra I.⁴⁶ Sjedište bosanskog biskupa je od sredine XIII. stoljeća bilo u Đakovu, daleko od prilika i situacije u srednjovjekovnoj Bosni i to bi bio također jedan od razloga slabljenja utjecaja Katoličke crkve kao i biskupa. Ispravna je konstatacija Vladimira Ćorovića da je here tičko učenje pomagala i sablazan Zapadne crkve u Bosni, stvorena sukobom pro sjačkih redova.⁴⁷

Krajem tridesetih godina XIV. stoljeća sukob dominikanaca i franjevaca nastavio se novom žestinom. Koristeći oslabljeni položaj pape Ivana XXII,⁴⁸ dominikanci su zahtijevali da se ponovo preispita ranija papina odluka o oduzimanju njihovih prava na Inkviziciju u Bosni. U vrijeme ponovnih ispitivanja nestalo je bilo kakvog traga o fra Fabijanu.⁴⁹ Na osnovi raspoložive i dostupne povijesne građe nemoguće je

---

nu doleti nadbiskup Ivan, krivce iz ruku pravde ote i kući svojoj odvede uloživ ruke proti samomu iztražitelju« (M. V. BATINIĆ, *Djelovanje franjevaca*, 48).

42 T. SMIČIKLAS, CD, IX, 493–494.

43 *Isto*.

44 E. FERMENDŽIN, *Acta Bosnae*, 22.

45 Vidi bilj. 43.

46 Sima ĆIRKOVIĆ, *Istorija srednjovekovne bosanske države*, Beograd 1964, 110 (Dalje: S. ĆIRKOVIĆ, *Istorija Bosne*).

47 Vladimir ĆOROVIĆ, *Historija Bosne*, I, Beograd 1940, 248.

48 Papin značaj je znatno oslabio od prelaska u Avignon i radi neizbježnih borbi poslije toga u crkvenoj hijerarhiji. Usp. Vladimir ĆOROVIĆ, *Historija Bosne*, 249; M. PURKOVIĆ, *Avinjonske pape*, 32–35.

49 D. FARLATI (*Illyricum sacrum*, IV, 59) tvrdi da je papa Ivan XXII. pismom iz 1327. godine pozvao hrvatske velikaše da pomognu fra Fabijanu u njegovom radu u Bosni, ali je J. ŠIDAK utvrdio da se u tom papinom pismu fra Fabijan uopće ne spominje (*Franjevačka »Dubia« iz 1372/73 kao izvor za povijest Bosne*, 229, bilj. 19).

ustanoviti dalji životni put fra Fabijana i to naročito za razdoblje poslije dobivanja prava na Inkviziciju. Moguće je ipak zaključiti da je on svojim prisustvom i utjecajem odigrao značajnu ulogu u razrješenu sukoba dominikanaca i franjevaca i to onoliko koliko su mu mogućnosti i sposobnosti to dozvoljavale. U povijesnoj literaturi prevladava mišljenje da je u svojoj aktivnosti fra Fabijan nastupao dosta tvrdo i žestoko, što je svakako umanjivalo mogućnosti za postizanje nekih trajnijih rezultata.

Ponovni zahtjev dominikanaca da se preispita odluka o davanju prava na Inkviziciju franjevcima utjecao je da se za donošenje konačne odluke poštuje mišljenje nepriestranih promatrača. Papa Ivan XXII. zahtijeva da to budu zadarski i splitski nadbiskup, kojima je naloženo da ponovo preispitaju sve navode i jedne i druge strane. Inzistirao je na tome da se, koliko je to moguće, provjere svi navodi i da se sva prikupljena dokumentacija pošalje zajedno s predstavnicima obadva reda papi u Avignon gdje bi on trebao presuditi i donijeti konačnu odluku.⁵⁰ Ubrzo je sva potrebna dokumentacija pribavljena i rasprava o pravu na Inkviziciju dana papi Ivanu XXII, koji je poslije izvjesnog vremena i proučavanja to pravo definitivno potvrdio u prilog franjevaca. Rješenje pape Ivana XXII. nije sačuvano, ali je slijed događaja jasno ukazivao kakva je bila konačna papina odluka.

Potpun uspjeh franjevaca u sukobu sa dominikancima svakako je rezultat niza okolnosti i to prije svega što su franjevci svu svoju djelatnost počeli i vodili vrlo oprezno postavljajući kao osnovni i primarni zadatak svoje aktivnosti obraćenje krivovjercima i utvrđivanje u katoličkoj vjeri običnih vjernika. Važno je istaknuti da je ova franjevačka djelatnost počela u vrijeme burnih privrednih i društvenih promjena u tadašnjoj Bosni, tako da istovremeno teku dva procesa koja su po intenzitetu dosta slična, tj. izrastanje gradskih naselja i početna djelatnost franjevačkih redovnika. Po mišljenju Sime Ćirkovića to je stvorilo smjernice katoličkoj politici prema srednjovjekovnoj bosanskoj državi za čitav jedan vijek.⁵¹ Istovremeno, gubitak prava na Inkviziciju potisnuo je dominikance u drugi plan⁵² i njihov utjecaj u Bosni sve više slabi, pa oni tijekom 14. stoljeća pomalo odlaze s pozornice religioznih zbivanja u kojima su prije toga bili vrlo značajan i nezaobilazan faktor.⁵³

Franjevcima je pravo na Inkviziciju samo djelomično omogućilo nesmetanu djelatnost, jer pokušaji ometanja u radu evidentni su od strane bosanskog bana Stjepana II. Kotromanića koji je nalazio dovoljno načina da ih onemogući.⁵⁴ Njihov sukob

---

50 T. SMIČIKLAS, *CD*, IX, 337–338.

51 S. ĆIRKOVIĆ, *Istorija Bosne*, 111.

52 U XIV. stoljeću, kada je u Redu propovjednika popustila disciplina i prvotni žar, bilo je više slučajeva da su dominikanci prelazili u benediktinski red. Ali to su radili ljudi koji su težili za kakvim monaškim beneficijem i tako u dekadentnom ambijentu provodili lagodan život izvan samostanske discipline. Usp. Ivan OSTOJIĆ, *Susret između benediktinskog i dominikanskog reda u Hrvatskoj, Bogoslovska smotra*, XXXVI, Zagreb 1966, 3/4, 704.

53 Sukob dominikanaca i franjevaca nije karakteristika samo srednjovjekovne Bosne, on se javljao i u drugim krajevima Zapadne Evrope također oko prava na inkviziciju. Usp. V. ĆOROVIĆ, *Historija Bosne*, 248, bilj. 24.

54 Nada KLAIC, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, 641.

s banom Stjepanom II. u povijesnoj literaturi tumačio se na različite načine, od toga da je sam ban bio heretik ili da je pokazivao određene simpatije prema »Crkvi bosanskoj« pa preko njegove veze s pravoslavljem do skoro potpune nezainteresiranosti za vjerske prilike u Bosni. Papa Benedikt XII. će u jednom pismu optužiti bana Stjepana II. Kotromanića velikašima ističući kao njegov najveći grijeh ometaње rada inkvizitora i pomaganje bosanskih heretika, zahtijevajući da ovi protiv takvog bana povedu križarski rat.⁵⁵

Početakom 1334. godine krenuo je bosanski biskup, dominikanac Petar I. sa kanonikom Lovrom Lorandijem u Avignon da izvijesti papu Benedikta XII. o vjerskim prilikama i odnosima u Bosni kao i aktivnostima predstavnika Katoličke crkve, i da primi nove upute za dalji rad. Može se pretpostaviti da je biskup nosio papi i izvještaj o djelatnosti tamošnjih franjevaca. Bosanskog biskupa smrt je zadesila u Avignonu krajem svibnja 1334. godine,⁵⁶ i time se okončala njegova dugogodišnja uprava bosanskom biskupijom čije je trajnije rezultate i šire aktivnosti vrlo teško utvrditi budući da ima vrlo malo povijesnih vrela u kojima se on spominje.

U prvoj polovini XIV. stoljeća franjevačka se djelatnost manifestirala u Bosni i izgradnjom prvih samostana.⁵⁷ Oni su uglavnom bili locirani uz tek nikla gradska naselja gdje se vezuju uz stanovništvo sastavljeno uglavnom od primorskih trgovaca, rudara Sasa i drugih. Među prve poznate franjevačke misionare spadaju: Dominik Gangala, poznati borac protiv krivovjeraca, za kojeg se pretpostavlja da je iz Italije donio listić iz Montepredone⁵⁸, zatim Andreas Sardous⁵⁹, Ioannes Anglus⁶⁰ i Ioannes Aragonus.⁶¹

---

55 Papino pismo upućeno Kurjakovićima, Nelipiću, knezovima krčkim, bibrskim i Konstantinu Ključkom protiv »Stipodium banum Bosnae« i njegovih velikaša, napisano je 22. svibnja 1337. godine. Usp. T. SMIČIKLAS, *CD*, X, 326–327; A. THEINER, *Mon. Hung.*, I, 616–617.

56 Biskupska stolica je 2. lipnja 1334. vakantna. Usp. D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, IV, 58; T. SMIČIKLAS, *CD*, X, 169; Također i u podatku od 6. lipnja 1335. Isto T. SMIČIKLAS, *CD*, X, 223–234.

57 Crkva sv. Nikole u Arnautovićima kod Visokog je među prvima koja je sagrađena i pretpostavlja se da je sagrađena sredinom XIV. stoljeća. Pavao ANĐELIĆ, *Pogled na franjevačko graditeljstvo XIV. i XV. vijeka*, Radovi simpozija. »Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura«, sv. III, Zenica 1973, 201–202; ISTI, *Doba srednjovjekovne bosanske države*, u *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do pada ovih zemalja pod osmansku vlast*, izd. »Veselin Masleša«, Sarajevo 1984, 482; ISTI, *Visoko i okolina kroz historiju. I*. Visoko 1984, 244–245; Desanka KOVAČEVIĆ-KOJIĆ, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, izd. »Veselin Masleša«, Sarajevo 1978, 282–284. Usp. najnovije mišljenje: Mladen ANČIĆ, *Gdje je podignut prvi franjevački samostan u srednjovjekovnoj Bosni*, Prilozi Instituta za istoriju, XX/21, Sarajevo 1985, 95–114.

58 Herta KUNA, *Bosanski rukopisni kodeksi u svjetlu južnoslovenske redakcije*, *Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura*, sv. III, Zenica 1973, 91.

59 Andreas Sardous, talijanski franjevac iz XIV. stljeća, misionar u Bosni. Godine 1332. na traženje Senata Dubrovačke republike preuzeo je samostan sv. Nikole u Stonu. Umro je u Stonu nedugo iza toga. Usp. S. M. CERVA, *Bibliotheca Ragusina*, I, izd. JAZU, Zagreb 1975, 265–268.

Budući da su dobili isključivo pravo na Inkviziciju u Bosni, franjevci su ondje stekli značajno uporište u tek niklim predgradima iz kojih će nastati gradska naselja i gradovi, ali se istovremeno završava i proces organizacije Bosanske franjevačke vikarije čime su stvorene solidne osnove za razvijanje njihove mnogo šire djelatnosti u narednim desetljećima. Ipak utjecaj i raširenost dominikanske djelatnosti u Bosni ostaje povijesna činjenica, koja ima svoju vrijednost i značenje u istraživanju bosanske religiozne prošlosti.

Résumé

LA POLEMIQUE SUR L'INQUISITION ENTRE DOMINICAINS ET FRANCISCAINS EN BOSNIE MEDIEVALE

Le pape Grégoire IX (1227–1241) cofia, à diverses reprises, aux Frères prêcheurs la prédication, l'office de l'Inquisition et les controverses avec les hétérodoxes »chrétiens« en Bosnie médiévale. Le chroniqueur dominicain Pierre de Bodrog (a. 1259) affirme que ses confrères »avaient obtenus un grand succès et que par leur travail assidu les églises détruites, dans lesquelles poussaient les ronces et les épines, avaient été restaurées«. Ils avaient convertis de »très nombreux hérétiques et leurs croyants«. Les récalcitrants ont été traduits »au bras séculiers« du vice-roi Coloman.

En 1291, le pape (franciscain) Nicolas IV demande au provincial des Frères mineurs de Hongrie et de Croatie d'envoyer deux de ses religieux en Bosnie comme »inquisiteurs de la foi«. Ce privilège a été confirmé par la bulle de Boniface VIII, le 29 avril 1298. Une querelle au sujet des droits inquisitoriaux entre les Mendicants éclata sous le pontificat de Jean XXII. Après un verdict favorable aux franciscains, dans les années trente du 14e siècle, ceux-ci deviennent les seuls inquisiteurs dans l'Etat de Bosnie, prenant la relève des dominicains, qui, à partir de ce temps, se retirent progressivement des régions de Bosnie et de Hum et disparaissent ensuite de façon définitive.

---

60 Ioannes Anglus, franjevački misionar u Bosni početkom XIV. stoljeća. Godine 1332. na poziv Senata Dubrovačke republike iz Bosne je prešao u Ston gdje je zajedno s Andreasom Sardousom preuzeo samostan sv. Nikole. S. M. CERVA, *Bibliotheca Ragusina*, I, 265, 267–268.

61 Ioannes Aragonus, franjevac iz prve polovine XIV. stoljeća. Neki misle da se radi o Juanu Perezu, nadbiskupu Calahorre (1327–1337), ispovjedniku aragonskog kralja Petra IV. Misionario je u Bosni sve do 1332. zajedno sa Andreas Sardousom i Ioannes Anglusom, kad je na poziv Senata Dubrovačke republike pošao na Ston gdje je nedugo zatim i umro. S. M. CERVA, *Bibliotheca Ragusina*, I, 265.